

فضیلتہ الاستاذ شیخ ناصر الدین الالبانی حفظہ اللہ
ترجمہ: مولانا نبیتر احمد نورانی

۵۔ قریبی رشتہ داروں کے واجبات

۱۹۔ میت کے قریبی رشتہ داروں کو جب خبر وفات ملے تو دو باتوں پر ضرور عمل کریں۔

اولا۔ تقدیر پر صبر و رضا، کیونکہ اللہ تعالیٰ کا ارشاد ہے۔

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْبٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ
وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ۝ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِمْ رَاجِعُونَ ۝ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ ۝ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ ۝

اور ہم ضرور تمہیں خوف و خطر، فاقہ کشی، جان و مال کے نقصانات اور آمدنیوں کے گھٹے میں مبتلا کر کے تمہاری آزمائش کریں گے۔ ان حالات میں جو لوگ صبر کریں اور جب کوئی مصیبت پڑے، تو کہیں کہ ہم اللہ ہی کے ہیں اور اللہ ہی کی طرف ہمیں پلٹ کر جانا ہے انہیں خوشخبری دے دو۔ ان پر ان کے رب کی طرف سے بڑی عنایات ہوں گی۔ اس کی رحمت ان پر سایہ کرے گی اور ایسے ہی لوگ راست رویں۔
حضرت انس رضی اللہ عنہ، کا بیان ہے کہ۔

مورسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بامواۃ عند قبر دھبی تبکی، فقال لہا
”اقتنی اللہ واصبری“۔

فَقَالَتْ: اَلَيْكَ غَمٌّ فَاتَاكَ لَمْ تَصْبِ بِمُصِيبَتِي! قَالَ: وَلَمْ تَعْرِفِي! فَقِيلَ لَهَا: هُوَ رَسُولُ اللَّهِ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ! فَاتَّخَذَهَا مِثْلَ الْمَوْتِ، فَاتَّتْ بِأَبِ رَسُولِ اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَمْ يَجِدْ
عِنْدَهُ جَوَابِينَ، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي لَمْ أَعْرِفْكَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
”إِنَّ الصَّبْرَ عِنْدَ أَوَّلِ الصَّدْمَةِ“۔

سنن البوداؤد، کتاب الجنائز باب نہ بالکل صحیح ہے۔ سنن النسائی، کتاب الجنائز باب۔

سورة البقرة آیت ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۵۹، ۱۶۰، ۱۶۱، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۵، ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۲، ۳۹۳، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۶، ۳۹۷، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۱۰، ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۰، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۳۶، ۴۳۷، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۵۷، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶، ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۷، ۵۲۸، ۵۲۹، ۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ۵۴۶، ۵۴۷، ۵۴۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۵۵۱، ۵۵۲، ۵۵۳، ۵۵۴، ۵۵۵، ۵۵۶، ۵۵۷، ۵۵۸، ۵۵۹، ۵۶۰، ۵۶۱، ۵۶۲، ۵۶۳، ۵۶۴، ۵۶۵، ۵۶۶، ۵۶۷، ۵۶۸، ۵۶۹، ۵۷۰، ۵۷۱، ۵۷۲، ۵۷۳، ۵۷۴، ۵۷۵، ۵۷۶، ۵۷۷، ۵۷۸، ۵۷۹، ۵۸۰، ۵۸۱، ۵۸۲، ۵۸۳، ۵۸۴، ۵۸۵، ۵۸۶، ۵۸۷، ۵۸۸، ۵۸۹، ۵۹۰، ۵۹۱، ۵۹۲، ۵۹۳، ۵۹۴، ۵۹۵، ۵۹۶، ۵۹۷، ۵۹۸، ۵۹۹، ۶۰۰، ۶۰۱، ۶۰۲، ۶۰۳، ۶۰۴، ۶۰۵، ۶۰۶، ۶۰۷، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۱۰، ۶۱۱، ۶۱۲، ۶۱۳، ۶۱۴، ۶۱۵، ۶۱۶، ۶۱۷، ۶۱۸، ۶۱۹، ۶۲۰، ۶۲۱، ۶۲۲، ۶۲۳، ۶۲۴، ۶۲۵، ۶۲۶، ۶۲۷، ۶۲۸، ۶۲۹، ۶۳۰، ۶۳۱، ۶۳۲، ۶۳۳، ۶۳۴، ۶۳۵، ۶۳۶، ۶۳۷، ۶۳۸، ۶۳۹، ۶۴۰، ۶۴۱، ۶۴۲، ۶۴۳، ۶۴۴، ۶۴۵، ۶۴۶، ۶۴۷، ۶۴۸، ۶۴۹، ۶۵۰، ۶۵۱، ۶۵۲، ۶۵۳، ۶۵۴، ۶۵۵، ۶۵۶، ۶۵۷، ۶۵۸، ۶۵۹، ۶۶۰، ۶۶۱، ۶۶۲، ۶۶۳، ۶۶۴، ۶۶۵، ۶۶۶، ۶۶۷، ۶۶۸، ۶۶۹، ۶۷۰، ۶۷۱، ۶۷۲، ۶۷۳، ۶۷۴، ۶۷۵، ۶۷۶، ۶۷۷، ۶۷۸، ۶۷۹، ۶۸۰، ۶۸۱، ۶۸۲، ۶۸۳، ۶۸۴، ۶۸۵، ۶۸۶، ۶۸۷، ۶۸۸، ۶۸۹، ۶۹۰، ۶۹۱، ۶۹۲، ۶۹۳، ۶۹۴، ۶۹۵، ۶۹۶، ۶۹۷، ۶۹۸، ۶۹۹، ۷۰۰، ۷۰۱، ۷۰۲، ۷۰۳، ۷۰۴، ۷۰۵، ۷۰۶، ۷۰۷، ۷۰۸، ۷۰۹، ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۱۲، ۷۱۳، ۷۱۴، ۷۱۵، ۷۱۶، ۷۱۷، ۷۱۸، ۷۱۹، ۷۲۰، ۷۲۱، ۷۲۲، ۷۲۳، ۷۲۴، ۷۲۵، ۷۲۶، ۷۲۷، ۷۲۸، ۷۲۹، ۷۳۰، ۷۳۱، ۷۳۲، ۷۳۳، ۷۳۴، ۷۳۵، ۷۳۶، ۷۳۷، ۷۳۸، ۷۳۹، ۷۴۰، ۷۴۱، ۷۴۲، ۷۴۳، ۷۴۴، ۷۴۵، ۷۴۶، ۷۴۷، ۷۴۸، ۷۴۹، ۷۵۰، ۷۵۱، ۷۵۲، ۷۵۳، ۷۵۴، ۷۵۵، ۷۵۶، ۷۵۷، ۷۵۸، ۷۵۹، ۷۶۰، ۷۶۱، ۷۶۲، ۷۶۳، ۷۶۴، ۷۶۵، ۷۶۶، ۷۶۷، ۷۶۸، ۷۶۹، ۷۷۰، ۷۷۱، ۷۷۲، ۷۷۳، ۷۷۴، ۷۷۵، ۷۷۶، ۷۷۷، ۷۷۸، ۷۷۹، ۷۸۰، ۷۸۱، ۷۸۲، ۷۸۳، ۷۸۴، ۷۸۵، ۷۸۶، ۷۸۷، ۷۸۸، ۷۸۹، ۷۹۰، ۷۹۱، ۷۹۲، ۷۹۳، ۷۹۴، ۷۹۵، ۷۹۶، ۷۹۷، ۷۹۸، ۷۹۹، ۸۰۰، ۸۰۱، ۸۰۲، ۸۰۳، ۸۰۴، ۸۰۵، ۸۰۶، ۸۰۷، ۸۰۸، ۸۰۹، ۸۱۰، ۸۱۱، ۸۱۲، ۸۱۳، ۸۱۴، ۸۱۵، ۸۱۶، ۸۱۷، ۸۱۸، ۸۱۹، ۸۲۰، ۸۲۱، ۸۲۲، ۸۲۳، ۸۲۴، ۸۲۵، ۸۲۶، ۸۲۷، ۸۲۸، ۸۲۹، ۸۳۰، ۸۳۱، ۸۳۲، ۸۳۳، ۸۳۴، ۸۳۵، ۸۳۶، ۸۳۷، ۸۳۸، ۸۳۹، ۸۴۰، ۸۴۱، ۸۴۲، ۸۴۳، ۸۴۴، ۸۴۵، ۸۴۶، ۸۴۷، ۸۴۸، ۸۴۹، ۸۵۰، ۸۵۱، ۸۵۲، ۸۵۳، ۸۵۴، ۸۵۵، ۸۵۶، ۸۵۷، ۸۵۸، ۸۵۹، ۸۶۰، ۸۶۱، ۸۶۲، ۸۶۳، ۸۶۴، ۸۶۵، ۸۶۶، ۸۶۷، ۸۶۸، ۸۶۹، ۸۷۰، ۸۷۱، ۸۷۲، ۸۷۳، ۸۷۴، ۸۷۵، ۸۷۶، ۸۷۷، ۸۷۸، ۸۷۹، ۸۸۰، ۸۸۱، ۸۸۲، ۸۸۳، ۸۸۴، ۸۸۵، ۸۸۶، ۸۸۷، ۸۸۸، ۸۸۹، ۸۹۰، ۸۹۱، ۸۹۲، ۸۹۳، ۸۹۴، ۸۹۵، ۸۹۶، ۸۹۷، ۸۹۸، ۸۹۹، ۹۰۰، ۹۰۱، ۹۰۲، ۹۰۳، ۹۰۴، ۹۰۵، ۹۰۶، ۹۰۷، ۹۰۸، ۹۰۹، ۹۱۰، ۹۱۱، ۹۱۲، ۹۱۳، ۹۱۴، ۹۱۵، ۹۱۶، ۹۱۷، ۹۱۸، ۹۱۹، ۹۲۰، ۹۲۱، ۹۲۲، ۹۲۳، ۹۲۴، ۹۲۵، ۹۲۶، ۹۲۷، ۹۲۸، ۹۲۹، ۹۳۰، ۹۳۱، ۹۳۲، ۹۳۳، ۹۳۴، ۹۳۵، ۹۳۶، ۹۳۷، ۹۳۸، ۹۳۹، ۹۴۰، ۹۴۱، ۹۴۲، ۹۴۳، ۹۴۴، ۹۴۵، ۹۴۶، ۹۴۷، ۹۴۸، ۹۴۹، ۹۵۰، ۹۵۱، ۹۵۲، ۹۵۳، ۹۵۴، ۹۵۵، ۹۵۶، ۹۵۷، ۹۵۸، ۹۵۹، ۹۶۰، ۹۶۱، ۹۶۲، ۹۶۳، ۹۶۴، ۹۶۵، ۹۶۶، ۹۶۷، ۹۶۸، ۹۶۹، ۹۷۰، ۹۷۱، ۹۷۲، ۹۷۳، ۹۷۴، ۹۷۵، ۹۷۶، ۹۷۷، ۹۷۸، ۹۷۹، ۹۸۰، ۹۸۱، ۹۸۲، ۹۸۳، ۹۸۴، ۹۸۵، ۹۸۶، ۹۸۷، ۹۸۸، ۹۸۹، ۹۹۰، ۹۹۱، ۹۹۲، ۹۹۳، ۹۹۴، ۹۹۵، ۹۹۶، ۹۹۷، ۹۹۸، ۹۹۹، ۱۰۰۰، ۱۰۰۱، ۱۰۰۲، ۱۰۰۳، ۱۰۰۴، ۱۰۰۵، ۱۰۰۶، ۱۰۰۷، ۱۰۰۸، ۱۰۰۹، ۱۰۱۰، ۱۰۱۱، ۱۰۱۲، ۱۰۱۳، ۱۰۱۴، ۱۰۱۵، ۱۰۱۶، ۱۰۱۷، ۱۰۱۸، ۱۰۱۹، ۱۰۲۰، ۱۰۲۱، ۱۰۲۲، ۱۰۲۳، ۱۰۲۴، ۱۰۲۵، ۱۰۲۶، ۱۰۲۷، ۱۰۲۸، ۱۰۲۹، ۱۰۳۰، ۱۰۳۱، ۱۰۳۲، ۱۰۳۳، ۱۰۳۴، ۱۰۳۵، ۱۰۳۶، ۱۰۳۷، ۱۰۳۸، ۱۰۳۹، ۱۰۴۰، ۱۰۴۱، ۱۰۴۲، ۱۰۴۳، ۱۰۴۴، ۱۰۴۵، ۱۰۴۶، ۱۰۴۷، ۱۰۴۸، ۱۰۴۹، ۱۰۵۰، ۱۰۵۱، ۱۰۵۲، ۱۰۵۳، ۱۰۵۴، ۱۰۵۵، ۱۰۵۶، ۱۰۵۷، ۱۰۵۸، ۱۰۵۹، ۱۰۶۰، ۱۰۶۱، ۱۰۶۲، ۱۰۶۳، ۱۰۶۴، ۱۰۶۵، ۱۰۶۶، ۱۰۶۷، ۱۰۶۸، ۱۰۶۹، ۱۰۷۰، ۱۰۷۱، ۱۰۷۲، ۱۰۷۳، ۱۰۷۴، ۱۰۷۵، ۱۰۷۶، ۱۰۷۷، ۱۰۷۸، ۱۰۷۹، ۱۰۸۰، ۱۰۸۱، ۱۰۸۲، ۱۰۸۳، ۱۰۸۴، ۱۰۸۵، ۱۰۸۶، ۱۰۸۷، ۱۰۸۸، ۱۰۸۹، ۱۰۹۰، ۱۰۹۱، ۱۰۹۲، ۱۰۹۳، ۱۰۹۴، ۱۰۹۵، ۱۰۹۶، ۱۰۹۷، ۱۰۹۸، ۱۰۹۹، ۱۱۰۰، ۱۱۰۱، ۱۱۰۲، ۱۱۰۳، ۱۱۰۴، ۱۱۰۵، ۱۱۰۶، ۱۱۰۷، ۱۱۰۸، ۱۱۰۹، ۱۱۱۰، ۱۱۱۱، ۱۱۱۲، ۱۱۱۳، ۱۱۱۴، ۱۱۱۵، ۱۱۱۶، ۱۱۱۷، ۱۱۱۸، ۱۱۱۹، ۱۱۲۰، ۱۱۲۱، ۱۱۲۲، ۱۱۲۳، ۱۱۲۴، ۱۱۲۵، ۱۱۲۶، ۱۱۲۷، ۱۱۲۸، ۱۱۲۹، ۱۱۳۰، ۱۱۳۱، ۱۱۳۲، ۱۱۳۳، ۱۱۳۴، ۱۱۳۵، ۱۱۳۶، ۱۱۳۷، ۱۱۳۸، ۱۱۳۹، ۱۱۴۰، ۱۱۴۱، ۱۱۴۲، ۱۱۴۳، ۱۱۴۴، ۱۱۴۵، ۱۱۴۶، ۱۱۴۷، ۱۱۴۸، ۱۱۴۹، ۱۱۵۰، ۱۱۵۱، ۱۱۵۲، ۱۱۵۳، ۱۱۵۴، ۱۱۵۵، ۱۱۵۶، ۱۱۵۷، ۱۱۵۸، ۱۱۵۹، ۱۱۶۰، ۱۱۶۱، ۱۱۶۲، ۱۱۶۳، ۱۱۶۴، ۱۱۶۵، ۱۱۶۶، ۱۱۶۷، ۱۱۶۸، ۱۱۶۹، ۱۱۷۰، ۱۱۷۱، ۱۱۷۲، ۱۱۷۳، ۱۱۷۴، ۱۱۷۵، ۱۱۷۶، ۱۱۷۷، ۱۱۷۸، ۱۱۷۹، ۱۱۸۰، ۱۱۸۱، ۱۱۸۲، ۱۱۸۳، ۱۱۸۴، ۱۱۸۵، ۱۱۸۶، ۱۱۸۷، ۱۱۸۸، ۱۱۸۹، ۱۱۹۰، ۱۱۹۱، ۱۱۹۲، ۱۱۹۳، ۱۱۹۴، ۱۱۹۵، ۱۱۹۶، ۱۱۹۷، ۱۱۹۸، ۱۱۹۹، ۱۲۰۰، ۱۲۰۱، ۱۲۰۲، ۱۲۰۳، ۱۲۰۴، ۱۲۰۵، ۱۲۰۶، ۱۲۰۷، ۱۲۰۸، ۱۲۰۹، ۱۲۱۰، ۱۲۱۱، ۱۲۱۲، ۱۲۱۳، ۱۲۱۴، ۱۲۱۵، ۱۲۱۶، ۱۲۱۷، ۱۲۱۸، ۱۲۱۹، ۱۲۲۰، ۱۲۲۱، ۱۲۲۲، ۱۲۲۳، ۱۲۲۴، ۱۲۲۵، ۱۲۲۶، ۱۲۲۷، ۱۲۲۸، ۱۲۲۹، ۱۲۳۰، ۱۲۳۱، ۱۲۳۲، ۱۲۳۳، ۱۲۳۴، ۱۲۳۵، ۱۲۳۶، ۱۲۳۷، ۱۲۳۸، ۱۲۳۹، ۱۲۴۰، ۱۲۴۱، ۱۲۴۲، ۱۲۴۳، ۱۲۴۴، ۱۲۴۵، ۱۲۴۶، ۱۲۴۷، ۱۲۴۸، ۱۲۴۹، ۱۲۵۰، ۱۲۵۱، ۱۲۵۲، ۱۲۵۳، ۱۲۵۴، ۱۲۵۵، ۱۲۵۶، ۱۲۵۷، ۱۲۵۸، ۱۲۵۹، ۱۲۶۰، ۱۲۶۱، ۱۲۶۲، ۱۲۶۳، ۱۲۶۴، ۱۲۶۵، ۱۲۶۶، ۱۲۶۷، ۱۲۶۸، ۱۲۶۹، ۱۲۷۰، ۱۲۷۱، ۱۲۷۲، ۱۲۷۳، ۱۲۷۴، ۱۲۷۵، ۱۲۷۶، ۱۲۷۷، ۱۲۷۸، ۱۲۷۹، ۱۲۸۰، ۱۲۸۱، ۱۲۸۲، ۱۲۸۳، ۱۲۸۴، ۱۲۸۵، ۱۲۸۶، ۱۲۸۷، ۱۲۸۸، ۱۲۸۹، ۱۲۹۰، ۱۲۹۱، ۱۲۹۲، ۱۲۹۳، ۱۲۹۴، ۱۲۹۵، ۱۲۹۶، ۱۲۹۷، ۱۲۹۸، ۱۲۹۹، ۱۳۰۰، ۱۳۰۱، ۱۳۰۲، ۱۳۰۳، ۱۳۰۴، ۱۳۰۵، ۱۳۰۶، ۱۳۰۷، ۱۳۰۸، ۱۳۰۹، ۱۳۱۰، ۱۳۱۱، ۱۳۱۲، ۱۳۱۳، ۱۳۱۴، ۱۳۱۵، ۱۳۱۶، ۱۳۱۷، ۱۳۱۸، ۱۳۱۹، ۱۳۲۰، ۱۳۲۱، ۱۳۲۲، ۱۳۲۳، ۱۳۲۴، ۱۳۲۵، ۱۳۲۶، ۱۳۲۷، ۱۳۲۸، ۱۳۲۹، ۱۳۳۰، ۱۳۳۱، ۱۳۳۲، ۱۳۳۳، ۱۳۳۴، ۱۳۳۵، ۱۳۳۶، ۱۳۳۷، ۱۳۳۸، ۱۳۳۹، ۱۳۴۰، ۱۳۴۱، ۱۳۴۲، ۱۳۴۳، ۱۳۴۴، ۱۳۴۵، ۱۳۴۶، ۱۳۴۷، ۱۳۴۸، ۱۳۴۹، ۱۳۵۰، ۱۳۵۱، ۱۳۵۲، ۱۳۵۳، ۱۳۵۴، ۱۳۵۵، ۱۳۵۶، ۱۳۵۷، ۱۳۵۸، ۱۳۵۹، ۱۳۶۰، ۱۳۶۱، ۱۳۶۲، ۱۳۶۳، ۱۳۶۴، ۱۳۶۵، ۱۳۶۶، ۱۳۶۷، ۱۳۶۸، ۱۳۶۹، ۱۳۷۰، ۱۳۷۱، ۱۳۷۲، ۱۳۷۳، ۱۳۷۴، ۱۳۷۵، ۱۳۷۶، ۱۳۷۷، ۱۳۷۸، ۱۳۷۹، ۱۳۸۰، ۱۳۸۱، ۱۳۸۲، ۱۳۸۳، ۱۳۸۴، ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷، ۱۳۸۸، ۱۳۸۹، ۱۳۹۰، ۱۳۹۱، ۱۳۹۲، ۱۳۹۳، ۱۳۹۴، ۱۳۹۵، ۱۳۹۶، ۱۳۹۷، ۱۳۹۸، ۱۳۹۹، ۱۴۰۰، ۱۴۰۱، ۱۴۰۲، ۱۴۰۳، ۱۴۰۴، ۱۴۰۵، ۱۴۰۶، ۱۴۰۷، ۱۴۰۸، ۱۴۰۹، ۱۴۱۰، ۱۴۱۱، ۱۴۱۲، ۱۴۱۳، ۱۴۱۴، ۱۴۱۵، ۱۴۱۶، ۱۴۱۷، ۱۴۱۸، ۱۴۱۹، ۱۴۲۰، ۱۴۲۱، ۱۴۲۲، ۱۴۲۳، ۱۴۲۴، ۱۴۲۵، ۱۴۲۶، ۱۴۲۷، ۱۴۲۸، ۱۴۲۹، ۱۴۳۰، ۱۴۳۱، ۱۴۳۲، ۱۴۳۳، ۱۴۳۴، ۱۴۳۵، ۱

رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ایک عورت کے پاس سے گزرے جو قبر پر بیٹھی رو رہی تھی۔ آپ صلی اللہ علیہ وسلم نے ارشاد فرمایا ”اللہ سے ڈر اور صبر کر“۔ اس نے کہا تم دور رہو، تمہیں میری مصیبت کا کیا پتہ

حضرت انس رضی اللہ عنہ کہتے ہیں اس عورت نے آپ صلی اللہ علیہ وسلم کو پہچانا نہیں پھر اسے بتایا گیا کہ وہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تھے۔ تو بہت گھبرائی چنانچہ وہ آپ صلی اللہ علیہ وسلم کے دروازے پر آئی اور چوہاں چوکیدار بھی نہ پائے تو حاضر ہو کر عرض کی یا رسول اللہ! میں نے آپ کو پہچانا نہیں تھا تو رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نے ارشاد فرمایا۔

بلاشبہ صبر ابتدائے صدمہ کے وقت ہی ہوتا ہے۔

اولاد کی وفات پر صبر کرنا بڑے اجر و ثواب کا باعث ہے اس بارے میں کئی احادیث ہیں چند ایک ذکر کرتا ہوں:-

۱۔ ما من مسلمین يموت لهما ثلاثة من الاولاد لم تبغوا الجنة الا ادخلهم الله واليهم الجنة بفضل رحمته قال ويكونون على باب من ابواب الجنة، فيقال لهم ادخلوا الجنة، فيقولون حتى يجيئنا ابوانا، فيقال لهم ادخلوا الجنة أنتم وابدؤكم بفضل رحمة الله

ب۔ ایما امراة مات لهما ثلاثة من الولد كانوا حجاباً من الناس قالت امراة واشنان؟ قال ”واشنان“ م

”جن والدین کے تین نابالغ بچے فوت ہو جائیں، اللہ تعالیٰ انہیں والدین کے ہمراہ اپنے فضل سے جنت میں داخل کر دے گا۔ وہ بچے جنت کے دروازے پر ہوں گے۔ جب انہیں کہا جائے گا کہ جنت میں چلے جاؤ تو وہ جواباً کہیں گے۔ والدین کے آنے پر جائیں گے“ انہیں دوبارہ کہا جائے گا کہ اللہ کے فضل سے تم اپنے والدین سمیت جنت میں داخل ہو جاؤ“

جس عورت کے تین بچے فوت ہو گئے وہ آگ سے رکاوٹ بن جائیں گے۔ ایک عورت نے دریافت کیا دو کا کیا حکم ہے! آپ صلی اللہ علیہ وسلم نے ارشاد فرمایا۔ و

ثانیاً۔ کہ وہ انا لله وانا اليه راجعون“ پڑھیے اور حبيب ذیل دعا پڑھیے جیسا کہ حضرت ام سلمہ رضی اللہ عنہا کی حدیث میں ہے۔

اللہ بہنہ فیما فی، کتب الجنان، باب من توفی لہ ثلاثہ۔ امام الابانی نے اس حدیث کو بخاری مسلم کی شروط کے مطابق

صحیح کہا ہے م صحیح بخاری کتاب الجنائز، باب فضل من مات لہ ولانہ خصبہ۔

اللهم اجزني في مصيبتى واخلف بى خيراً منها

”اے اللہ میری تکلیف پر مجھے صبر عطا کر اور مجھے اس کا نعم البدل عطا کر“

۲۰۔ عورت کے لیے بطور اقنوس بہتر تم کی رینت سے اجتناب صبر کے منافی نہیں ہے۔ اپنے بچے یا عزیز کے لیے تین روز تک سوگ منا سکتی ہے البتہ خاوند کے لیے چار ماہ دس دن تک سوگ منائے۔
 لحديث زينب بنت ابي سلمة قالت دخلت على ام حبيبة زوج النبي صلى الله عليه وسلم فقالت سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول -

لا يحل لامرأة تؤمن بالله واليوم الآخر ان تتخذ على ميت فوق ثلاث، الا على نرجس او بعة اشهر وعشراً

حضرت زینب بنت ابی سلمہ رضی اللہ عنہا بیان کرتی ہیں کہ میں ام المؤمنین حضرت ام حبیبہؓ کے پاس حاضر ہوئی تو انہوں نے بتایا کہ میں نے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کو یہ فرماتے ہوئے سنا۔ جو عورت اللہ اور لہم آخرت پر ایمان رکھتی ہو وہ کسی مرنے والے کا تین روز سے زیادہ سوگ نہ منائے البتہ اپنے شوہر پر چار ماہ دس دن تک سوگ منائے۔

پھر میں زینب بنت جحش کے پاس آئی۔ جن دنوں ان کا بھائی فوت ہوا تھا۔ اس نے خوشبو منگو کر لگائی پھر کہا مجھے خوشبو کی ضرورت تو جہیں تھی البتہ میں نے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کو فرماتے سنا ہے کہ . . . (مذکورہ بالا حدیث نقل کی)

۲۱۔ لیکن اگر خاوند کی رضامندی اور خواہش کے پیش نظر خاوند کے علاوہ کسی دوسرے کا سوگ نہ منائے تو یہ بہت بہتر ہے۔ نتیجہ اس کے لیے بہت بھلائی کی توقع کی جاسکتی ہے۔ جیسا کہ ام سلمہؓ ابو طلحہ الانصاری رضی اللہ عنہما کے ساتھ پیش آیا۔ یہ واقعہ بہت طویل ہے اگر اختصار پیش نظر نہ ہوتا تو ضرور ذکر کرتا تفصیلات اصل کتاب میں ملاحظہ فرمائیں

۲۔ اعزہ واقارب کے لئے ممنوعات

۲۲۔ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نے کئی کام حرام قرار دیئے ہیں مگر اکثر لوگ ماضی میں ان کے متکرب ہوتے رہے اور زمانہ حال میں بھی ان سے باز نہیں آتے جبکہ ان کی واقفیت اور ان سے بچنا انتہائی

علم صحیح مسلم، کتاب الجنائز، باب ما یتقال عند المصیبة

مسند صحیح بخاری، کتاب الجنائز، باب امداد المرأة علی غیر زوجها۔

مسند ملاحظہ ہو ص ۲۴، ۲۵، ۲۶۔

ضروری ہے۔ اسکی تفصیل یہ ہے۔

۱۔ نوح کرنا، اس سے متعلق کئی احادیث ہیں، رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نے ارشاد فرمایا۔

اَشْتَاتَ فِي النَّاسِ هَمَاهِمُ كُفْرٍ، اَلطَّعَنُ فِي النَّسَبِ، وَالتَّيَاحَةُ عَلَى الْمَيِّتِ

”مسلمانوں میں دو کفریہ باتیں پائی جاتی ہیں۔ نسب کا طعنہ دینا اور میت پر نوح کرنا،“

ب، ج، منہ پیٹنا، گریبان چاک کرنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کا ارشاد ہے کہ۔

لَيْسَ مِنْ اَمْرِ لَطَمِ الْمُخَدَّودِ، وَشَقِّ الْجَيُوبِ، وَدَعْوَى بَدْعَى الْجَاهِلِيَّةِ

جس نے منہ پیٹا۔ گریبان چاک کیا، جاہلیت کی باتیں کیں اس کا ہم سے کوئی تعلق نہیں۔

۱۱۔ بال منڈوانے بطور اظہارِ غم، حضرت ابو بردہ بن حضرت ابوموسیٰ رضی اللہ عنہما کا بیان ہے کہ۔

وَجَعَلَ ابُو مُوسَى وَجَعًا فَنَشَى عَلَيْهِ، وَرَأَسَهُ فِي حَجَرٍ اَمْرَاةٍ مِنْ اَهْلِهِ، فَصَاحَتْ اَمْرَاةٌ مِنْ

اهله، فَلَمْ يَسْتَطِعْ اَنْ يَبْرُدَ عَلَيْهَا شَيْئًا، فَلَمَّا اَتَقَا قَالِ - اَنَا بَرِيءٌ، مِمَّنْ بَرِئَ مِنْهُ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَان رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَرِئَ مِنْ الْمَصَالِقَةِ وَالْمَحَالِقَةِ وَالشَّاقَةِ

حضرت ابوموسیٰ رضی اللہ عنہ کو سخت تکلیف کے بعد نشی طاری ہو گئی، اس وقت ان کا سر اسنی

بیوی کی گود میں تھا۔ تو وہ چلائی حضرت ابوموسیٰ اسے روک نہ سکے جب طبیعت سنبھلی تو فرمایا۔

میں بھی اس کام سے بے زار ہوں جس سے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بے زار رہے۔ کیونکہ

رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بلند آواز سے چیخنے والی، بال نوچنے والی، شدتِ غم اور بے صبری کی وجہ

سے، یا سر منڈوانے والی اور کپڑے پھاڑنے والی سے بے زار تھے۔

۱۲۔ بالوں کو پرانہ کرنا، ایک عورت کی روایت ہے جس نے نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سے بیعت

کی تھی، کہ۔ کَانَ فِيهَا اخْذٌ عَلَيْنَا رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْمَعْرُوفِ الَّذِي اخْذَ عَلَيْنَا

اَنْ لَا نَقْصِيَهُ فِيهِ وَاَنْ لَا نَجْمَشَ وَجْهًا وَلَا نَدْعُو دِيْلًا وَلَا نَشُقَّ جِيْبًا، وَاَنْ لَا نَنْشُرَ شَعْرًا

آپ صلی اللہ علیہ وسلم نے جن بچھلے معاملات میں ہم سے معاہدہ لیا تھا۔ ان میں سے اس

بات پر بھی معاہدہ لیا تھا ہم آپ کی نافرمانی نہیں کریں گی۔ چہرہ نہیں نوچیں گی، داویلا نہیں کریں گی

مذہب صحیح مسلم، کتاب الایمان، باب ۱۰

مذہب صحیح بخاری، کتاب الجنائز، باب لیس منامن ضرب المخدود صحیح مسلم، کتاب الایمان باب ۱۰

مذہب صحیح بخاری، کتاب الجنائز، باب ماینبی عن الخلق عند المصیبة۔

مذہب سنن ابی داؤد، کتاب الجنائز، باب فی النوح، سند صحیح ہے۔

گریبان چاک نہیں کریں گی، اور بالوں کو پرانگندہ نہیں کریں گی۔
و چند دن تک میت کے اظہارِ افسوس کی خاطر داڑھی نہ مونڈنا، اور وہ دن گزر جانے پر دوبارہ
داڑھی مونڈ لینا یہ عمل بھی بال پرانگندہ کرنے کے مترادف ہے اور پھر یہ بدعت بھی ہے
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کا ارشاد ہے کہ -

کل بدعة ضلالة، دكل ضلالة في الناس -

”ہر بدعت گمراہی ہے اور ہر گمراہی آگ میں لے جانے والی ہے“
ذ - بغرض تشہیر کسی کوفات کا اعلان اہم مقامات پر کرنا کیونکہ ”نعی“ میں شامل ہے -
حضرت خذیفہ بن یمان رضی اللہ عنہ کے بارے میں یہ ثابت ہے کہ -

ثبت عن خذيفه بن اليمان انه كان اذا مات له الميت قال، لا تؤذنوا به احداً -
اني اخاف ان يكون نعيًا، اني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم ينهى عن النعي -
”جب کوئی مر جاتا تو کہتے تھے ”کسی کو اطلاع نہ کرنا مجھے خدشہ ہے کہ یہ نعی“ میں شامل نہ ہو جائے
کیونکہ میں نے نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سے سنا ہے کہ وہ ”نعی“ سے منع کرتے تھے۔

۴۔ اعلان وفات کا جائز طریقہ

۴۔ وفات کی اطلاع کرنی جائز ہے بشرطیکہ وہ جاہلانہ رسم کے مطابق نہ ہو اور اگر غسل، تکفین
اور نماز کے لئے کوئی بھی نہ ہو تو اطلاع کرنی واجب ہے - حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ
بیان فرماتے ہیں کہ -

ان رسول الله صلى الله عليه وسلم نعى النجاشي في اليوم الذي مات فيه ... الحديث
حسن روز نجاشی فوت ہوا اسی دن آپ صلی اللہ علیہ وسلم نے اس کی اطلاع عام مسلمانوں
میں سنن السنائی، کتاب العیدین، باب کیفیت الخطبة، سند صحیح ہے -

سنن الترمذی، کتاب الجنائز، باب ماجاء فی کواھیشہ النعی، سند قابل اعتماد ہے -
سنن دور جاہلیت کا یہ رواج تھا کہ جب کوئی آدمی مر جاتا تو چند افراد کو مقرر کر دیا جاتا کہ وہ بازاروں اور گلی کوچوں میں جائیں
اور رورور کر اس کی وفات کا اعلان کریں - اور مرنے والا جتنی اہم شخصیتی ہوتا اتنا ہی زیادہ اہتمام کیا جاتا، اس عمل کو ”نعی“
سے تعبیر کیا جاتا تھا - (المترجم، مغفر اللہ لہ ولو الذبہ وبارک اللہ فی حیاتہما بالخیر والایمان)
مسلم صحیح بخاری کتاب الجنائز، باب الرجل ینعی الی الميت بنفسہ صحیح مسلم، کتاب الجنائز، باب فی التکبیر علی الجنازة -

کو کی ۔۔۔ الحدیث

۲۴۔ بہتر یہ ہے کہ اطلاع کرنے والا لوگوں سے درخواست کرے کہ وہ مرنے والے کے حق میں دعا کریں جیسا کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نے نباشی کی وفات کے بعد فرمایا۔

استغفروا لاختیکم ۛ

اپنے بھائی کے حق میں استغفار کرو۔۔۔ الحدیث

اس دور میں بعض لوگ کہتے ہیں کہ فلاں کے ایصالِ ثواب کے لیے فاسخ پڑھو، یہ کہنا سنت کے منافی ہے۔ اور بدعت بھی کیونکہ کسی کی تلامذت سے مرنے والے کو کوئی فائدہ نہیں ہوتا۔ اس مسئلہ کی تفصیل انشاء اللہ بیان ہوگی ۛ

علم منہ امام احمد ج ۴، ص ۲۴۰، سند قابل اعتماد ہے۔

ۛ ملاحظہ ہو مسئلہ ۛ (اسی کتاب سے)

بقیہ :- درس قرآن

وہ بھی آیا کہ شیخ ابن عربی امام ادریش اور صدیق کہلانے لگے اور ان کے تلامذہ یار ت گاہ بن گئی۔
(ماہ نامہ الابقاء ص ۱۲۹ ماہ سنی ۱۹۸۵ء)

حضرت بھٹانوی مرحوم نے کمال سے عقیدہ وحدۃ الوجود کے منکرین کو جہال اور اس عقیدہ کے حاملین کو علماء قرار دیا ہے۔ اس پر کسی کو حیرانی نہیں ہونی چاہیے۔ کیونکہ انہوں نے اس میں بھی حقیقت ہی کی طرف داری کی ہے اور ایک حنفی مقلد سے اس کی توقع ہونی چاہیے۔ بہر حال بات طویل ہو گئی۔ مقصود یہ تھا کہ قرآن مجید کے ایک ایک حرف اور ایک ایک آیت کی طرح سورۃ عنکبوت کی یہ آیت بھی عقیدہ وحدت الوجود کی نفی ۛ دلیل ہیں۔ کیونکہ آزمائش و ابتلاء میں ڈالنے والے اور آزمائش و ابتلاء کا شکار ہونے والے کا ایک ہی وجود نہیں ہو سکتا۔ جس طرح عابد و معبود اور خالق و مخلوق ایک نہیں ہو سکتے اسی طرح فتان و مفتون کا ایک ہونا محال ہے۔